

עשו סייג לתורה

מסכת אבות פרק א משנה א - אנשי הכנסת הגדולה

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים: הווי מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה.¹

מסכת אבות פרק ג משנה יג – עוד סייגים

רבי עקיבא אומר: שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה. מסורת - סייג לתורה.² מעשרות - סייג לעושר.³ נדרים - סייג לפרישות.⁴ סייג לחכמה - שתיקה.⁵

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לג – בהליכות העולם

רבי עקיבא אומר: סייג לחכמה שתיקה. סייג לכבוד שלא לשחוק. סייג לקדשים טהרה. סייג לנדרים פרישות. סייג לתורה מסורת. הוא היה אומר: אל תדור בין הגוים - שלא תעבוד ע"ז. אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ - שלא יאכילך מקדשי שמים. אל תבוא לידי שבועה - שלא תבוא לידי נדרים. אל תבוא לידי ספק - שלא תבוא לידי ודאי. אל תבוא לידי שחוק - שלא תבוא לידי עבירה. ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.⁶

אבות דרבי נתן נוסח א פרקים א-ב – סייגים של אישים ודורות

ועשו סייג לתורה. ועשה סייג לדברך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו ואדם הראשון עשה סייג לדבריו. תורה עשתה סייג לדבריה. משה עשה סייג לדבריו. ואף איוב ואף נביאים וכתובים וחכמים כולם עשו סייג לדבריהם:⁷

¹ זו משנת היסוד של השתלשלות התורה שבע"פ שאולי צריכה הייתה להיכתב בראש הש"ס, אבל חכמים קבעוה במסכת אבות, בסדר נזיקין ועל כך רבו הפירושים. ראו, למשל, הקדמת קהתי למסכת זו. מסורת זו משתרעת ממשה עד אנשי הכנסת הגדולה (ומשם לחכמי כל הדורות), ואלה אומרים שלושה עניינים יסודיים (בדומה לאמירות "משולשות" אחרות במסכת אבות). אחד מהשלושה הוא: עשו סייג לתורה. סייג הוא בפשטות גדר. אמצעי שמסייע ומסווג ובמשמעות כאן גם תוחם, שומר ומגן. ומכאן הביטוי המקביל: "רב בקעה מצא, וגדר בה גדר" (עירובין ט א, חולין קי א). יש לגדור גדרות מסביב לתורה על מנת לשמרה ועל מנת לא להיכשל באיסוריה. אבל כיצד? כמה? מתי? האם הסייג הוא רק לאיסורים ולמצוות לא תעשה, או שמא גם למצוות עשה, כגון: מגבלה לכמות הצדקה שהאדם נותן כחלק מרכושו. האם יש סייג לסייג לתורה?

² אנשי הכנסת הגדולה אמרו, בראש המסכת, באופן כללי: "עשו סייג לתורה", בא ר' עקיבא ומסביר שהמסורת היא סייג לתורה. מרבית הפרשנים מסבירים שמדובר במסורת המקרא, היינו הכתיב המדויק של התורה, כולל כתיב חסר ומלא, היא הסייג לתורה שמתוך הקפדה על דקדוק התורה, לא רק נשמרת התורה שבכתב, אלא גם ההלכות הנלמדות מתוך הפסוקים – מה שמתאים לשיטתו של ר' עקיבא. ראו פירוש רש"י שם: "מסורת הגדולה סייג לתורה שע"י המסורת ידעין בירור המקראות והלכותיו". ופירוש ברטנורא שם: "המסורת שמסרו לנו חכמים בחסרות ויתרות שבתורה, הם גדר וחיזוק לתורה שבכתב, שעל ידיהם אנו מבינים כמה מצות איך יעשו אותם. כמו בסכת בסכת בסכות, שנים חסרים ואחד מלא, שממנו אנו לומדים להכשיר סוכה בשלש דפנות". ובאופן דומה פרשנים נוספים כמו רבינו יונה והמאירי (בית הבחירה). שנראה עוד להלן. אבל היו גם שהרחיבו לתורה שבע"פ ולכל ההלכות שנמסרו לנו במסורת, מה שמכונה גם הקבלה. ראו למשל ספר חובות הלבבות שער ה - שער יחוד המעשה פרק ה: "וכן הכתוב, אם לא תפרש לנו הקבלה אופן קריאתו ופירושו לשונו ובאור עניניו ותולדותיהם, לא ישלם לנו זה מן הספר בלבד, כמו שאמרו בו רז"ל: בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, ואמרו: מסורת סג לתורה ... כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה".

³ רבי עקיבא לא רק מבאר מהו הסייג לתורה – המסורת, כי אם מוסיף לנו סייגים אחרים, מהם סייגים של עשייה ומהם של אי-עשייה והימנעות. נתינת המעשרות לא רק תבנה גדר סביב עושרך ותשמור עליו, אלא אולי אף תרבה אותו. ראו המאמר: "עשר בשביל שתתעשר" (תענית ט ע"א, שבת קיט ע"א).

⁴ נדרים המגבילים את האדם מהנאות, יסייעו לחיי פרישות וצניעות. ומשם לקדושה שנראה עוד להלן ולכלל "קדש עצמך במותר לך" (יבמות כ א). אך פה מאריכים המפרשים לעמת מימרה זו מול כל הדעות שלא להרבות בנדרים, כגון בגמרא נדרים כ ע"א: "לעולם אל תהי רגיל בנדרים, שסופך למעול בשבועות". ראו דברינו [איש כי ידור נדר לה'](#) בפרשת מטות. וזו דוגמא ראשונה (להלן נראה עוד) שהגדר עשויה להיות לרועץ אם מגבילים אותה יתר על המידה וללא יחס לעיקר שעליו מנסים להגן.

⁵ סייג הסייגים הוא לשתוק ולהקשיב. ככה מרבה האדם חכמה וידיעה שהן עצמן סייג חשוב לתורה ולהליכות חיים ושומר על עצמו מלומר דברים לא-נכונים. וכבר נאמרו מאמרים רבים בשבח השתיקה, כגון בגמרא מגילה יח ע"א: "מילה בסלע, משתוקא בתרין" ובמסכת דרך ארץ ו ד: "תני ר' חייא: יפה שתיקה לחכמים, קל וחומר לטפשים".

⁶ בא מדרש אבות דרבי נתן, שהוא מעין פירוש על פרקי אבות ומרחיב עוד יותר את עולם הסייגים, בהלכה ובהליכות עולם, כפי שנראה גם להלן. יש לשים לב לסיומת: "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש", שהיא לכאורה עניין נפרד שאינו שייך לנושא הסייגים ואולי כן שייך. ראו אמירה זו במשנה אבות ב ה בשמו של הלל: "הוא היה אומר: אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד, ולא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש". המשותף לשני המקורות היא הדרישה מהאדם לקחת אחריות ולפעול איפה שיש חסר ורפיון – לגלות אחריות אישית, דתית-מוסרית, חברתית. אולי לקיחת אחריות, בכל הממדים האלה, גם זה סוג של סייג.

⁷ גם כאן, סייג לתורה הוא בכלל עשיית סייג רחבה ומקיפה יותר. אם במדרש הקודם הייתה התורה בחברת מצוות והלכות ומדות נאים, כמו נדרים, חכמה, פרישות וכו', כאן התורה היא בחברת אישים כאדם הראשון, משה, נביאים ועוד. מעניין מי לא נמנה פה, האבות, למשל.

איזהו סייג שעשה הקב"ה לדבריו? הרי הוא אומר: "ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת" (דברים כט כג), מלמד שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין הדורות לומר כך. לפיכך א"ל הקב"ה למשה: משה, כתוב והנח לדורות הבאים: "ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוהי אבותם" (שם כה). הא למדת, שהוציא הקב"ה שכר בריותיו בשלום.⁸

איזהו סייג שעשה אדם הראשון לדבריו? הרי הוא אומר: "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות" (בראשית ב יז).⁹ לא רצה אדם הראשון לומר לחוה כדרך שאמר לו הקב"ה, אלא כך אמר לה: "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון" (שם ג ג).¹⁰

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: "ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב" (ויקרא יח יט). יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: "לא תקרב".¹¹

איזהו סייג שעשה משה לדבריו? הרי הוא אומר: "ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר" (שמות יט ג) לא רצה משה הצדיק לומר להם ישראל כדרך שאמר לו הקב"ה, אלא כך אמר להם: "היו נכונים לשלוש ימים אל תגשו אל אשה" (שם שם טו), והוסיף להם משה יום אחד מעצמו. ומנין שהודה לו המקום? שנאמר: "והיו נכונים ליום השלישי" (שם י"א).¹²

איזהו סייג שעשה איוב לדבריו? הרי הוא אומר: "איש תם וישר וירא אלקים וסר מרע" (איוב א א) - מלמד שהרחיק איוב את עצמו מדבר המביא לעבירה ומן הכיעור ומן הדומה לכיעור.¹³

איזהו סייג שעשו נביאים לדבריהם? הרי הוא אומר: "ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח" (ישעיה מב יג) - לא כגבור אחד [בלבד] אלא ככל הגבורים שבעולם. כיצא בו: "אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים

⁸ הסייג כאן הוא תוכחה ואזהרה (מה שלא חסר בספר דברים), אבל גם הודעה מראש, שכן וכך עלול לקרות אם תחטאו, על מנת שהכל יראו שהקב"ה אינו מעניש סתם ויש סיבה לאובדן הארץ והגלות. (גם אם הודעה זו מראש מעוררת את השאלה של בחירה חופשית מול השגחת הקב"ה). הביטוי "מוציא שכר בריותיו בשלום" הוא נדיר ולא מצאנו אותו רק כאן. (כך כאן הוא במובן של תגמול, גם שלילי – מה שמגיע. אבל הביטוי אין הקב"ה מקפח שכר בריותיו (כל בריה ובריה) שכיח יותר. ראו ספרא צו - מכליתא דמילואים לא, פסחים ק"ח ע"א, בבא קמא לח ע"ב ועוד. והשוו גם עם הביטוי "אין הקב"ה בא בטרוניה עם בריותיו" (עבודה זרה ג א, ראו הדף [אין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו](#)).

⁹ ראו מדרש בראשית רבה טז ו' שלומד מפסוק זה את שש המצוות שהצטווה אדם הראשון, עליהן התווספה המצווה השביעית של בני נח לאחר המבול בעת שהותר להם אכילת בשר - אבר מן החי. ראו שיר השירים רבה א ה על הוספת מצוות לאורך הדורות ודברינו [מצוות טורים סיני](#) בפרשת לך לך. האם מתן מצוות הדרגתית זה גם הוא בבחינת 'סייג לתורה'?

¹⁰ ותוספת זו שהוסיף אדם הראשון, איסור נגיעה ולא רק אכילה, היא שאפשרה לנחש לפתות את חוה, בלשון המדרש שם: "הלך וישב (הנחש) אצלה והירבה שיחה עמה, אמר לה: אם לנגיעה את אומרת צוה עלינו הקב"ה, הריני נוגע בו ואיני מת. אף את אם תגעני בו אי את מתה. מה עשה הנחש הרשע? באותה שעה עמד ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ". ועל תוספת איסור זה מסיים שם המדרש ואומר: "מי גרם לנגיעה זו? סייג שסג אדם הראשון לדבריו. מכאן אמרו: אם סג אדם לדבריו, אין יכול לעמוד בדבריו. מכאן אמרו: אל יוסיף אדם על דברים ששומע. ר' יוסי אומר: טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל". וכך גם מפרש רש"י בראשית ג: "ולא תגעו בו - הוסיפה על הציווי, לפיכך באה לידי גרעון, הוא שנאמר (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו". ובישיבות ליטא מפלפלים שאחרי שהנחש דחף את חוה לנגע בעץ ואמר לה: הנה, נגעת ואת לא מתה, היא ענתה לו: עדיין לא הסתמים היום. על זה ענה לה הנחש: אם עד סוף היום תמותי כי נגעת בעץ, אז לפחות תאכלי כעת מעץ הדעת טוב ורע ותהני". ועל כך לא הייתה לחוה תשובה והחליטה לשתף את אדם. ראו דברי ר' שמלאי במדרש בראשית רבה יט ה פרשת בראשית: "אמרה לו: מה אתה סבור, שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך?" ומכאן שאין להרבות בחומרות ופלפולים.

¹¹ התחלנו בדברי אנשי הכנסת הגדולה: "ועשו סייג לתורה". ואכן, רוב הסייגים שראינו ונראה הם סייגים שעשו חכמים סביב התורה. איפה יש לנו דוגמא בתורה בכתב עצמה של רעיון הסייג? הלימוד מהמילה "לא תקרב" להוספת ריחוק וסייגים בדיני נדה הוא של חכמים. ולהלן נראה את הצעת המאירי ורבי בחיי בן אשר למצוא סמך בתורה מהפסוק: "ושמרתם את משמרת" (ויקרא יח ל, ראו דברינו [בנושא זה](#) בפרשת אחרי מות), ואולי גם מהפסוק: "ושמרתם את משמרת הקדש" (במדבר יח ה, ראו דברינו [שמירת המקדש](#) בפרשת קרח). גם שם הדרשות הם אמנם של חכמים, אבל כפילות הלשון לשמור את המשמרת, יכול להצביע על סייג, או לפחות על רעיון הסייג, שכתוב בתורה (שממנו אולי למדו אנשי הכנסת הגדולה). ואולי הכוונה לאזהרות הערכיות שבספר דברים כמו: "ועשית הטוב והישר". וגם: "קדושים תהיו" של ספר ויקרא (ראו פירוש רמב"ן על פסוק זה). ראו דברינו [הטוב והישר](#) בפרשת ראה וכן [קדושים תהיו](#) בפרשת קדושים. ועדיין צריך עיון בסייג שעשתה התורה עצמה.

¹² ההדגשה שהקב"ה הסכים לתוספת זו של משה מצביעה על כך שאולי לא כל סייג ותוספת הם ראויים וצריכה להיות הסכמה בדרך זו או אחרת להוספת סייגים לתורה (כגון הסכמת הרוב). שהרי מנגד יש גם איסור של "[לא תוסיף](#)" (דברים ד ב), דברינו בפרשת ראה) והמגבלה "שאין גוזרין גזרה על הצבור - אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה" (בבא קמא עט ב). ועכ"פ, ראו בהמשך המדרש שם שמשה הוסיף עוד שלושה סייגים לעצמו: פרש מאשתו באופן קבוע (מכאן דברי מרים ואהרן בפרשת [האשה הכושית](#)), שבר את הלוחות כדי לא לחייב את בני ישראל בדין ופרש מאוהל מועד ולא נכנס עד שקראו לו. ובכולם "הודה לו המקום". למי עוד הודה המקום? בנות צלפחד, בני ישראל במעמד הר סיני (מכליתא דרבי ישמעאל).

¹³ ראו בהמשך המדרש שם שאיוב הרחיק עצמו גם מהסתכלות באישה פנויה, לא רק באשת איש: "מפני שאמר איוב שמה אסתכל אני היום ולמחר יבא איש אחר וישאנה ונמצא שאני מסתכל באשת איש". ואת עינינו צד התיאור של איוב כאיש תם וישר, ממנו אפשר אולי לקבל חיזוק להצעתנו בהערה 11 שהסייג שהתורה עשתה לדבריהם הפסוקים: "ועשית הטוב והישר" ו: "קדושים תהיו" ואולי ניתן לחבר את עשיית הסייג לתורה גם למוטיב של "לפנים משורת הדין".

דבר מי לא ינבא" (עמוס ג ח) - לא כאריה אחד בלבד אלא ככל אריות שבעולם. כיצא בו: "והנה כבוד ה' אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו" (יחזקאל מג ב) ... אלא מראין את העין מה שיכולה לראות ומשמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע.¹⁴

איזהו סייג שעשו **כתובים** לדבריהם? הרי הוא אומר: "הרחק מעליה דרךך ואל תקרב אל פתח ביתה" (משלי ה ח). "הרחק מעליה דרךך" - זו מינות, שאומרים לו לאדם: אל תלך בין המינים ואל תיכנס לשם, שמא תכשל בס. ואם אומר: בטוח אני בעצמי שאע"פ שאני נכנס לשם איני נכשל בס, שמא תאמר שומע אני את דבריהם וחוזר בי?¹⁵ תלמוד לומר: "כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים" (שם ב יט).¹⁶

איזהו סייג שעשו **חכמים** לדבריהם? שחכמים אומרים: קריאת שמע של ערבית עד חצות. רבן גמליאל אומר: עד קרות הגבר.¹⁷ כיצד? אדם בא ממלאכתו, אל יאמר: אוכל קימעה ואשתה קימעה ואישן קימעה ואחר כך אקרא קריאת שמע. נמצא ישן כל הלילה ואינו קורא. אלא אדם בא ממלאכתו בערב, ילך לבית הכנסת או לבית המדרש. אם רגיל לקרות - קורא, ואם רגיל לשנות - שונה. ואם לאו, קורא קריאת שמע ומתפלל ... עמדו חכמים והרבו ועשו סייג לדבריהם.¹⁸

תוספתא קידושין פרק א הלכה יא - מלאכה ואומנות הם סייג לתורה

ר' יהודה אומר: כל שאין מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות. רבן גמליאל אומר: כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה? לכרם שמוקף גדרו, לחריץ שמוקף סייג. וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה? לכרם שאין מוקף גדרו ולחריץ שאין מוקף סייג.¹⁹

¹⁴ כאן יש לנו סייג מסוג אחר לגמרי הקשור לנושא של האנשת האל (אנתרופומורפיזם), היינו תיאור הקב"ה, בפרט בדברי הנביאים (ובתורה גם) במראה ותכונות של בן אדם. נושא שהרמב"ם מתייחס אליו באריכות בתחילת ספרו מורה נבוכים. וחז"ל התייחסו אליו, בין השאר במדרש בראשית רבה כז א, בביטוי: "גדול כוחם של נביאים שמדמים צורה ליוצרה". הביטוי כאן הוא צנוע: "מראין את העין מה שיכולה לראות ומשמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע זר", מעין: "דברה תורה בלשון בני אדם". אבל בבראשית רבה הביטוי הוא הרבה יותר נועז ופילוסופי, לא פסיכולוגי: "גדול כוחם של נביאים שמדמים צורה ליוצרה". הצורה הנתפשת לנו כבני אדם, דרך הנביאים, מעידה על היוצר והבורא. זו גדולתם של הנביאים שיכלו לדבר על הקב"ה במונחים אנושיים ועדיין להשכיל ולהבין שזה הכל דימוי מושאל, אבל לא בטוח שזה נכון לכלל בני האדם, היינו לציבור שומעי לקח הנביאים. ראו שמות רבה מג ח שמקשר בין מעשה העגל ופני השור שבחזיון מרכבה של יחזקאל. מדרש שיוצא בקטרוג על עם ישראל ובעצם מסנגר עליהם. ראו דברינו **סניגוריות על חטא העגל** בפרשת כי תשא. אז אולי לפנינו עוד סייג שצריך להיזהר בו, שמא תחילתו כוונה טובה, אבל סופו קלקול. אולי גם זה סייג שצריך להסתייג ממנו?

¹⁵ מה אתם חוששים, שמא אשמע את דברי המינים ואחזור בי (מאמונית ודרכי)? אין חשש. כך נראה לנו להסביר משפט קשה זה. ואולי במקום "שמא תאמר" צריך לכתוב: "שלא תאמר". שומע אני את דבריהם וחוזר בי בשלום. ראו ההערה הבאה.

¹⁶ ובהמשך שם החשש הוא יותר מזנות ופחות ממינות: "דבר אחר: הרחק מעליה דרךך זו זונה. שאומרים לו לאדם: אל תלך בשוק זה ואל תכנס במבוי זה, שזונה יש שם נאה ומשובחת. והוא אומר: בטוח אני בעצמי שאע"פ שאני הולך לשם איני נכשל בה. אמרו לו: אף על פי שאתה בוטח בעצמך אל תלך לשם שמא תכשל בה שהרי אמרו חכמים שלא ירגיל אדם לעבור על פתח זונה שנאמר כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה". אלה שני החששות העיקריים של הכתובים, ספרות החכמה וחז"ל: כפירה ופריצות. ראו הדיון בגמרא עבודה זרה יז ע"א: "ר' חנינא ור' יונתן הוו קאזלי באורחא. מטו להנהו תרי שבילי, חד פצי אפיתחא דעבודת כוכבים, וחד פצי אפיתחא דבי זונות. אמר ליה חד לחבריה: ניזיל אפיתחא דעבודת כוכבים דנכיס יצריה. א"ל איך: ניזיל אפיתחא דבי זונות ונכפייה ליצרי, ונקבל אגרא". ואכן לבסוף עברו בפתח הזונות ואלה נכנעו מפניהם. שם, נראה שכוחה של עבודה זרה הקלאסית ירד באותו הזמן (ראו יומא סט ע"ב), אבל כוחה של המינות, הנצרות וכיתות אחרות שקמו מתוך עם ישראל, גבר. כנגד כל אלה, יש ליצור סייגים.. זונות תמיד נלוותה לזה כמו לזה.

¹⁷ בלשון אחרת (של המשנה): עד עלות השחר.

¹⁸ מסכת פרקי אבות פותחת כאמור בעשיית סייג לתורה, והנה המשנה הראשונה בסדר המשנה, בתחילת מסכת ברכות, כאילו באה לאשר כלל זה ומציגה סייג קלאסי של חכמים שמבקשים להרחיק את האדם מהעבירה או ההפך, לקרבו למצוות ותורה ע"י קביעת סייגים של זמן ומקום. ראו שילוב שתי משניות אלה במדרש מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ו: " ... לא תותירו ממנו עד בוקר ... עד בוקר למה נאמר? לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בוקר. ואי זה? זה עמוד השחר. מכאן אמרו: אכילת פלחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואיברין, מצותן עד שיעלה עמוד השחר. כל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ומפני מה אמרו עד חצות? כדי להרחיק אדם מן העבירה ולעשות סייג לתורה. ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים: הוה מתונין בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה". חכמים, נאה דורשים - נאה מקיימים ונראה שאנחנו גם מתחילים לראות עשיית סייג במצוות עשה. (הערה 1 לעיל).

¹⁹ כרם בלי גדר פירושו שבסוף יאכלו לך את כל הפירות, חריץ בלי סייג אומר שבסוף תיפול לתוך הבור. ראו ציטוט דברי ר' יהודה אלה בגמרא קידושין כט ע"א אבל בלי המשך דברי רבן גמליאל שהם החשובים לענייננו. ורש"י שם: "כאילו מלמדו ליסטות - דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו ילך בפרשת דרכים וילסטם את הבריות". ראו גם המאמר באבות ב ב: "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון", ופירוש ר' עובדיה מברטנורא שם: "ואם תאמר: יהא עמל בתורה תמיד ויגיעתה תהא משכחת עון, ומה צורך למלאכה? לכך הוזקק לומר: וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, לפי שאי אפשר לו בלא מזונות, ומלסטם את הבריות ומשכח תלמודו". לא שוכח - מְשַׁכַּח! ובגמרא שבת קנ עמוד א: "משדכין על התינוקות ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. - אמר קרא ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצך - אסורים, חפצי שמים - מותרין". ראו רש"י שם: "ללמדו אומנות - דהא נמי מצוה היא, דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסטות". השילוב של כל המקורות האלה, מעמיד בצורה ברורה את הסייג המרכזי לתורה - המלאכה, האומנות, האדם המתפרנס מיגיע כפיו ואינו עושה את התורה קרדום לחפור בה, או נופל על כתפי

ויקרא רבה א' פרשת ויקרא – סייג לענישה

"ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר" (ויקרא א א) – אמר ר' אלעזר: אף על פי שניתנה תורה סייג לישראל מסיני, לא נענשו עליה עד שנשנית באוהל מועד. משל לדיוטגמא²⁰ שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה. אין בני המדינה נענשים עליה עד שתתפרש להן בדימוסיה של מדינה. כך, אף על פי שניתנה תורה לישראל מסיני, לא נענשו עליה עד שנשנית להם באוהל מועד. זהו שכתוב: "עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי" (שיר השירים ג ד). "אל בית אמי" – זה סיני, "ואל חדר הורתי" – זה אוהל מועד, שמשם נצטוו ישראל בהוראה.²¹

סנהדרין מו ע"א, 'במות צ"ב – כאשר "השעה צריכה לכך"

תניא, א"ר אלעזר בן יעקב: שמעתי, שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה – אלא לעשות סייג לתורה. ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך – אלא שהשעה צריכה לכך; ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה, והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך – אלא שהשעה צריכה לכך!²²

מסכת ברכות דף סג עמוד א – אליהו בהר הכרמל

... ואומר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו). אמר רבא: האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש.²³ מרישיה לסיפיה מדריש: עת לעשות לה' מאי טעם – משום הפרו תורתך. מסיפיה לרישיה מדריש: הפרו תורתך מאי טעמא – משום עת לעשות לה'.

רש"י שם: "מרישיה לסיפיה עת לעשות לה' משום הפרו – עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו – משום דהפרו תורתך. מסיפיה לרישיה – הפרו תורתו עושי רצונו, כגון אליהו בהר הכרמל (מלכים א' י"ח) שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה.²⁴

הציבור, או פשוט גונב. המלאכה המכבדת את בעליה היא הסייג הגדול לשימור התורה, לימודה וקיומה. ראו עוד מסכת חגיגה ה ע"ב: "שלושה הקב"ה בוכה עליהן בכל יום: על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק, ועל פרנס המתגאה על הצבור". וכבר הרחבנו בנושא שילוב תורה ופרנסה בדברינו [ואספת דגנך](#) בפרשת עקב, וכן [מחיה חיים](#) ועוד. פקודה / אגרת של השלטון.²⁰

²¹ "הורתי" כמו "הוראת". במדרשים אחרים, הר המוריה הוא המקום שממנו "יוצאה הוראה לישראל" (תענית טז ע"א, ירושלמי ברכות ד ה) – כשבח למקום המקדש ומקום הסנהדרין בלשכת הגזית. אבל כאן מדובר במשכן, באוהל מועד, שקדם למקדש. כמה וכמה דברים למדנו ממדרש זה. האחד, שהתורה עצמה היא "סייג לישראל", מטרתה לשמור על האדם. עשיית "סייג לתורה" היא אם כך כבר בבחינת גדר לגדר. השני, שמיד כשניתנה התורה נעשה לה סייג במובן ההפוך ממה שאנו רגילים לחשוב. לא רק שאין עושים סייג לתורה מיד אחרי מעמד הר סיני, אלא היא עצמה, "הסייג לישראל", אינה בתוקף, עד שייבנה המשכן, הוא מקום הלוחות (ושברי הלוחות), הוא המקום בו נועד משה וקיבל פרטי מצוות ודינים שלא נאמרו בסיני, הוא המקום ממנו "יוצאת הוראה לישראל" (ראו דברינו [וישמע את הקול](#) מדבר אליו בפרשת נשא). במה התחייבו איפוא בני ישראל בין מעמד הר סיני וחנוכת המשכן – תקופה שנמשכה למעלה מעשרה חודשים? אפשרות אחת היא שקיימו את כל המצוות בבחינת מי שאינו מצווה (נענש או מקבל שכר) ועושה. אפשרות שנייה, שקיימו את כל המצוות שנצטוו עוד לפני סיני: שבע מצוות בני נח, מצוות שקיימו האבות, מצוות שנצטוו במרה. ראו דברינו [מצוות טרומ סיני](#) בפרשת לך לך וכן [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. אז אולי זה הסייג הראשון לתורה – מצוות שקדמו למתן תורה בסיני ונענשו עליהם עוד לפני הקמת אוהל מועד.

²² זו היא דוגמה קיצונית ומחמירה של עשיית "סייג לתורה". בית דין לא רק גוזרים ומתקנים תקנות (ודורשים על כך ומלמדים את העם), אלא 'נוטלים את החוק ליד' ומענישים בני אדם שעברו אולי על איסור חכמים (שבות בשבת), אבל לא עברו על שום איסור של תורה. כל זה, מפני "שהשעה צריכה לכך", מפני שאנשים זלזלו בשבת או נהגו בפריצות (בחוסר צניעות) בפרהסיא. שימו לב ללשון הגמרא שמביעה מעין הסתייגות וצורך להצדיק את מעשי החכמים: "ולא לעבור על דברי תורה – אלא לעשות סייג לתורה". ראו לשון רש"י שם: "ולא – שיתכוונו לעבור על דברי תורה לבוד מלבם חיוב מיתה לשאינו חייב, אלא מפני צורך השעה". שלא תאמר לחכמים בודים כאן משהו מלבם ובעצמם עוברים על דברי תורה, שהרי אם הם מחמירים על דברים שלא אסרה תורה ועונשים על דבר שאיננו אסור – זה עצמו נקרא לעבור על דברי תורה. תאמר שהאדם שרכב על סוס בשבת עבר על איסור שבות ואילו חכמים שכעת מענישים אותו, עוברים על דברי תורה! אלא שזהו צורך שעה מיוחד וחכמים נקטו כאן פעולה בהחלט חריגה ויוצאת דופן. הגמרא שמה את המעשה החריג הזה של חכמים תחת הכותרת: "עשו סייג לתורה", אך נראה שאפשר לשייך עניין זה לנושא [עת לעשות לה' הפרו תורתך](#) (עליו זכינו לכתוב במגילת רות), כפי שנראה במקור הבא.

²³ ניתן לקרוא (ולדרוש) פסוק זה באופן דו-כיווני מראשו לסופו ומסופו לראשו – חציו הראשון תחילה כפי שהוא כתוב, או חציו השני תחילה בסדר הפוך של הפסוק..

²⁴ הרי לנו צעד נוסף בעשיית סייג לתורה. עשיית סייג לשמירת התורה במובנה רחב מאד, גם במחיר של ביטול מצווה מהתורה בהוראת שעה. אם במקור הקודם קראנו: "ולא לעבור על דברי תורה – אלא לעשות סייג לתורה", כאן בדיוק ההפך: לעשות סייג לתורה (הרחבה) גם במחיר של לעבור על דברי תורה (נקודתית בהיקף ובזמן). ראו איך מרחיב על כך הרב יוסף דוב סולבייץ'ק בשיעוריו על דף זה במסכת ברכות, כשהוא מצטט את רש"י הנ"ל ומחבר את הדברים לדברי הרמב"ם ביד החזקה: "ונראה לבאר את הענין על פי דברי הרמב"ם, פרק ב מהלכות ממרים הלכה ד: ... וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצוות עשה או לעבור על מצוות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהיכשל בדברים אחרים עושין לפי מה שצריכה השעה. כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו, כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצוות לפי שעה כדי שיתקיימו כולם".

מסכת נדה דף ג עמוד ב – בית שמאי מסתייגים מהסייגים של בית הלל

הכי קאמר ליה הלל לשמאי: אין, טעמא קאמרת דאם איתא דהוה דם - מעיקרא הוה אתי, ומיהו - עשה סייג לדברך, דמאי שנא מכל התורה כולה דעבדינן סייג? אמר ליה: אם כן, ביטלת בנות ישראל מפריה ורביה! והלל - מפריה ורביה מי קאמינא? לטהרות הוא דקאמינא! ושמאי - לטהרות נמי לא, דאם כן - לבו נוקפו ופורש.²⁵

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק א – סייג שהורס את השתיל

ועשו סייג לתורה - לא דומה כרם שהוא מוקף גדר לכרם שאינו מוקף גדר.²⁶ שלא יעשה אדם גדר יותר מן העיקר ויפול הגדר ויקצץ את הנטיעות.²⁷ שכן מצינו שעשה אדם הראשון, גדר יותר מן העיקר, ונפל הגדר וקצץ את הנטיעות.²⁸

מסכת סנהדרין דף לז עמוד א – גדר של שושנים

"בטנן ערמת חטים" - מה ערימת חטים הכל נהנין ממנה - אף סנהדרין הכל נהנין מטעמיה.²⁹ "סוגה בשושנים" - שאפילו כסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות. והיינו דאמר ליה ההוא מינא לרב כהנא: אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא, אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת? - אמר ליה: התורה העידה עלינו סוגה בשושנים, שאפילו כסוגה בשושנים - לא יפרצו בהן פרצות.³⁰

מוסיף הרב סולביצ'ק ומסכם בלשונו: "ונראה שזהו יסוד הענין של עת לעשות לה' הפרו תורתך, דלפעמים צריך להפר התורה כדי לעשות סייג וגדר בכדי שתתקיים התורה כולה וכמו אליהו בהר הכרמל. והיינו המשל של הרמב"ם שהרופא חותך אבר אחד בכדי שיחיה החולה ויקיים את כל גופו". ראו גם סיכום הדברים באנציקלופדיה תלמודית כרך ח ערך מצות שעה: " ... יש מהראשונים מפרשים הכתוב: עת לעשות לה' הפרו תורתך, שדרשוהו מסופו לראשו: הפרו תורתך משום עת לעשות לה', שעושי רצונו הפרו תורתך, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות, כדי לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה, ולמדים מכאן שאפשר לדחות קצת מצות דרך הוראת שעה". נראה שזו עשיית סייג לתורה הקיצונית ביותר. האם זה אותו ההיגיון של "חלל עליו שבת אחת כדי שיקיים שבתות הרבה"? האם עיקר ההבדל שזה ביחיד וזה בציבור?

²⁵ במשנה הפותחת את הלכות נדה, מצויה דוגמא של דין בו בית הלל מחמירים ומרחיבים את הזמן למפרע של דין נדה, בעוד שבית שמאי מקלים בהרבה (וחכמים שם מציעים זמן ביניים, ראו המשנה שם). במהלך הדיון מסכימים בית הלל שבעקרון בית שמאי צודקים ואין סיבה להחיל את הדין למפרע ודי לנו "שעתה", אבל הם טוענים כנגד בית שמאי: למה שלא נחיל כאן את הכלל: עשה סייג לתורה, כמו במצוות ודינים אחרים בתורה? באים בית שמאי ומזכירים לבית הלל את המצווה הראשונה שבתורה, את מצוות "פרו ורבו"! אי אפשר לקיים מצווה זו, טוענים בית שמאי, אם נתחיל להוסיף סייגים וחומרות וסופנו שאולי נרחיק מאיסור נדה אבל נמעיט חיי אישות ופריה ורביה מעם ישראל. גם את הפשרה שבית הלל מציעים, שנחמיר רק בטומאה וטהרה של כלים ומאכלות, דוחים בית שמאי בטענה חזקה שאם בהלכה אולי אפשר לעשות "יחלוקו", בראשם ובנפשותם של בני האדם אי אפשר וסופה של החומרה בדין "טהרות" שתפגע גם בדין מצוות פריה ורביה וחיי אישות. סוף דבר, מסכמת הגמרא בעמוד הבא שם ומביאה ברייתא המשלימה את דברי חכמים שבמשנה: "תנו רבנן: וחכמים אומרים: לא כדברי זה ולא כדברי זה, לא כדברי שמאי - שלא עשה סייג לדבריו, ולא כדברי הלל - שהפריז על מדותיו". יש סייגים שיש להסתייג מהם - הם הפרזה. ובירושלמי שבת להלן, נראה שיטה הפוכה: ר' אליעזר כשיטת בית שמאי בעד הוספת סייגים וחומרות, ואילו ר' יהושע המייצג את בית הלל - נגד.

²⁶ חשוב מאד להקיף את הכרם בגדר שתגן עליו, אולי לא רק הגנה פיזית שאי אפשר לפרוץ אותה, שהרי אין גדר או חומה שאינם ניתנים לעבירה, אלא הגנה קניינית וסמלית, כזו שמסמנת לכל העולם (ולבעל הכרם עצמו) את גבולות הרכוש. ראו דברינו [לא תסיג גבול רעך](#) בפרשת שופטים, בפרט הסייגים שלמדו בני ישראל הנכנסים לארץ מיושבי הארץ הכנענים לגבי סייגי הקרקע והצמחייה. 'סייג' כאן הוא במובן הכי ארצי ופשוט. ואת המשפט הבא נראה שצריך להתחיל במילה: אבל לא ...

²⁷ אבל, אין לבנות סביב הכרם גדר גדולה וגבוהה מהכרם. גדר שמכסה את הכרם ומאפילה עליו, עד שכבר לא ברור מה פה העיקר ומה פה הטפל, וסופה ליפול על הכרם, על הנטיעה הרכה ולהרוס אותה! דימוי זה מוסבר להלן. ומי הוא שקיצץ בנטיעות? [אלישע בן אבויה](#) (חגיגה יד-טו), דברינו בדפים המיוחדים). ראו גם בבא קמא פרק ח סוף משנה ו בדין הקוצץ בנטיעותיו.

²⁸ אנחנו חוזרים כאן לדברי אבות דרבי נתן לעיל על אדם הראשון שהוסיף ציווי לחווה גם לא לגעת בעץ והיא אמרה זאת לנחש וכך הוא הצליח להחטיא אותה. על תוספת איסור זה מסיים שם המדרש ואומר: "מי גרם לנגיעה זו? סייג שסג אדם הראשון לדבריו. מכאן אמרו: אם סג אדם לדבריו, אין יכול לעמוד בדבריו. מכאן אמרו: אל יוסיף אדם על דברים ששומע. ר' יוסי אומר: טוב עשרה טפחים ועומד ממאה ונופל".

²⁹ הגמרא שם דנה בשבחי הסנהדרין, על בסיס פסוקים משיר השירים, וכפירוש והרחבה של המשנה (סנהדרין פרק ד משניות ג-ד), המתארת את אופן ישיבת הסנהדרין: "כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה" ואופן ניהול הדיון. האם זה קשור לנושא?

³⁰ הגדר שסוגה (מסייגת) את ההלכות שמתקנים חכמים, כולל הלכות נידה ושאר איסורים, איננה של קוצים, אבנים, חבלים, תיל וכיוצא באלה, אלא גדר נעימה של שושנים (צבעוניות וריחניות). "סוגה בשושנים" - אלו דברי תורה שהן רכים כשושנים" (שיר השירים רבה ז ב). וכדברי התורה, כך גם סייגי החכמים ששושנים את ההלכה, וכדרשה בגמרא שבת ל ע"ב: "שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר ... אל תקרי שושנים אלא ששושנים". האדם רואה שיש גדר גם אם רכה ונעימה כשושנים והוא מבין ומסתייג. די בכך שלא יפרצו פרצות. כך גם בהלכות נידה שנמשלה בלשון נקייה לשושנה, עונה רב כהנא למין שמתגרה בו. ראו הרחבת דרשה זו בפסיקתא רבתי פסקא י - כי תשא: "בטנן ערימת חטים - א"ר יוחנן: ערימת חטים. כיצד? בא לפני ישראל תמחוי של פיגולים ושל נותרות ושל חלב והוא בא לאכול, סבור שהוא שומן ואומר לו: חלב הוא - מיד כילה ידו מלאכול. מי מעכבו שלא לאכול? איזה סייג בינו לבין התמחוי? אלא שנסתכל בדברי תורה סוגה בשושנים ... יש אדם גודר בשושנים? דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ובדרדרים בסירים ובחוחים. שמא ראית אדם מימך שהוא גודר שדה בשושנים? אלא אילו הן דברי תורה שהם רכים כשושנים. כיצד? היה מתאוה לראות חופתו, אין לו יום גדול הימנו ששמח עם אשתו. הוציא יציאתו והציע חופתו בא להיזקק עם אשתו, אמרה לו: שושנה אדומה ראיתי. מיד פירש הימנה. זה הפך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן. מי הפרישו הימנה? איזה נחש עוקצו? איזה עקרב עוקצתה? איזה גדר עמד בפניהם? אלא אלו הם דברי תורה שרכים הם כשושנה". ראו גם דברינו [כמעשה ארץ](#)

בראשית רבה כב ו פרשת בראשית – האדם גבוה מחטאיו

ר' ברכיה בשם ר' שמעון בר אמי אמר: "לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" – אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו.³¹

המדרש הגדול לב א פרשת מטות – סייג למצוות אל מול מחלוקת

"וַיֹּאמְרוּ אִם נָא מִצְאָנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יוֹתֵן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְעַבְדֶּיךָ לְאַחֲזָהָּ". אמר ר' יהודה: קשה היא המחלוקת, אפילו לעשות סייג למצוות. שכן מצינו בבני גד ובבני ראובן שאמרו למשה: "וַיֹּתֵן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְעַבְדֶּיךָ לְאַחֲזָהָּ". ומפני מה בחרו בה? מפני שהיה להם מקנה הרבה והיו מבקשים להתרחק מן הגזל. ולפי שפירשו הן מישראל תחילה, לפיכך הן גלו תחילה, שנאמר: "וַיֵּעַר ... וַיִּגְלֶם ... (דברי הימים א ה כו). והרי דברים קל וחומר: ומה אם מי שפירשו מחבריהם כדי להתרחק מן הגזל – כך נענשו; הפורשים מחבריהם מפני השנאה והתחרות – על אחת כמה וכמה. וכן מצינו, שלא גלו אבותינו עד שהניחו את השלום ותפסו את המחלוקת.³²

מסכת יבמות דף מו עמוד א – סייגי הנזיר

ועל יינם משום יין נסך – משום לך לך אמרין, נזירא, סחור סחור לכרמא לא תקרב.³³

ירושלמי שבת פרק א הלכה ד – סאה גדושה או מחוקה

מתניתין: אילו מהלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו וכו'.³⁴ אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל.³⁵ רבי ליעזר אומר: בו ביום גדשו את הסאה.³⁶ רבי יהושע אומר: בו ביום מחקו אותה.³⁷ אמר לו ר' ליעזר: אילו היתה חסירה ומילאוה – יֵאָזֶת. ³⁸ לחבית שהיא מליאה אגוזין, כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמן היא מחזקת.³⁹ אמר לו ר' יהושע: אילו היתה מליאה וחסירה – יֵאָזֶת? לחבית שהייתה

מצרים וכמעשה ארץ כנען בפרשת אחרי מות שם עם ישראל הוא "שושנה בין החוחים" – בין קוצי חטאי ארץ מצרים ממנה יצאו וקוצי חטאי ארץ כנען אליה הם באים, ויש לשמור עליה מכל משמר. אבל השושנה עצמה, לא מקיפה את עצמה בסייגים של קוצים ודרדרים, אלא של שושנים (עם הקוצים שלהן).

³¹ בנושא זה דנו בדברינו **כיסוי החטא או גילוי** ביום הכיפורים. כאן רצינו רק להביא אנלוגיה ליחס בין הגדר לכרם כמו בין האדם והווידי על החטא. אדם שמגלים בווידי על חטאיו, שבמסווה של צדיקות הולך ומספר לכל מי שחפץ לשמוע את כל חטאיו ומעלליו בפומבי ובפירוט מוגזם, הוא מי שמגביה את פשעיו וחטאיו עד שהם מכסים אותו. פירוט החטא וגילוי צריכים להיות במידה, בה תמיד אישיותו ועצמיותו של האדם יישארו גבוהים מחטאיו! כשם שיש לעשות סייג לסייג (לגדור ולתחום את גובה הגדר וההשקפה בה) שלא יאפיל ויכסה את העיקר, את העץ שעליו מבקשים להגן; באופן דומה, אין להגביה את גילוי החטא ואת ההתוודות עד שהאדם עצמו יכוסה בחטאיו ואישיותו תיעלם. ראו המחלוקת בגמרא יומא פו ע"ב אם ראוי שאדם יחזור ויתוודה ביום הכיפורים שכבר התוודה עליהן ביום כיפורים קודם.

³² מדרש זה נראה כממשיך את הקו שראינו בשני המדרשים הקודמים. יש לעשות סייג לסייג ולהגביל את השימוש בסייגים ומגבלות שמכסים על העיקר. בני גד ובני ראובן, עפי' מדרש זה, באו לבקש את נחלתם בעבר הירדן המזרחי מסיבות של צדיקות: שלא יעברו על גזל בשל המקנה הרב שהיה להם. (ויש אומרים שגם בקשו לא לעבור על איסור גידול בהמה דקה בארץ ישראל, איסור שתחילתו בתנאים שהתנה יהושע כשהנחיל את הארץ, רמב"ם נזקי ממון ה ג). גם אם כוונתם לכתחילה הייתה הגונה להתרחק מהגזל ולא לפרוש משאר השבטים, סוף דבר שהחמרה זו הביאה למחלוקת ופירוד ולעבירה על איסור "**לא תתגודדו**" ויצא שכר הסייג בהפסדו. ועל **שבטי עבר הירדן המזרחי** ראו דברינו הכפולים בפרשת מטות.

³³ אחד המקורות של חז"ל לעשיית סייג והרחקה מאיסורים הוא הביטוי בדין נזיר: סחור סחור אומרים לנזיר, לכרם אל תקרב. (סייגים לנזיר מעבר בתורה מצאנו במקרא בפרשת שמשון בציוויים של המלאך לאשתו של מנוח, שופטים פרק יג). כאן, בגמרא יבמות, מושאל ביטוי זה לגזרת חז"ל על "סתם יינם", וכך גם בגמרא פסחים מ ע"ב בדין חמץ, שבת יג ע"א בהלכות צניעות, בבא מציעא צב ע"א בדין אכילת פועל מהכרם ועוד. אבל בה בעת גם אמרו חז"ל על דין נזיר: "מאשר חטא על הנפש – שציער עצמו מהיין" (תענית יא ע"א). וכבר האריכו רבים ביחס הדו-ערכי של התורה לרעיון הנזיר שכל כולו הוא הרחקה וסייג מהחיים המעשיים. ראו דברינו **נזיר – קדוש או חוטא?** בפרשת נשא.

³⁴ מסכת שבת פרק א משנה ד: "ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל וי"ח דברים גזרו בו ביום".

³⁵ כך אולי סבור מי שכתב דברים אלה והוא מבית הלל ... אבל בהמשך יבואר הדבר.

³⁶ היינו הוסיפו והרבו. להגדיל את הסאה הוא בעצם דבר חיובי, בפרט במכירה שבה המוכר "מגדיל את הסאה", היינו מוסיף עוד קצת למשקל או ממרח את פי הכלי באופן שנשארת "גבעה קטנה" מלמעלה. ראו מסכת מנחות פרק ט משנה ה: "כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות". ראו גם כל השיטות למריחה במקח וממכר בגמרא בבא בתרא דפים פח-פט (בדברינו **איפה ואיפה – על מדות ומשקלות** בפרשת כי תצא). ראו גם לשון ילקוט שמעוני תורה פרשת שלח רמז תשמב: "א"ר חמא בר חנינא: זו מדת הטוב שהיא גדושה". וכך גם דברי ר' אליעזר כאן. אז מנין נלקח הביטוי בימינו "הגדיל את הסאה" במשמעות שלילית? אולי מתשובת ר' יהושע לר' אליעזר להלן, שהגודש בסוף נמחק – מכך שהלכה כבית הלל שבד"כ מקלים ולא כבית שמאי שבד"כ מחמירים.

³⁷ למחוק הוא ליישר את הסאה שתהיה בדיוק כמידתה, לא "גבעה" למעלה ולא "בקעה" למטה.

³⁸ כך נאה ויאה לעשות.

³⁹ שיטת בית שמאי (המיוצגת כאן ע"י ר' אליעזר, ור' יהושע מייצג את שיטת בית הלל) היא שיש תמיד "חורים" אותם ניתן למלא ע"י תקנות וסייגים. הדימוי הוא של אגוזים וגרעיני שומשום. בין האגוזים יש תמיד מקום לגרעיני שומשום. יש להוסיף שומשומין

מליאה שמן, כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן.⁴⁰ תנא רבי יהושע אונג'א: תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני: ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים.⁴¹

בית הבחירה (מאירי) מסכת אבות פרק א – הכל במשקל ובמידה

המאמר הג' שיעשו סייג לתורה. שעד אותו זמן לא היו עושין סייג לאסור את המותר, מחשש שמא יבואו לידי איסור.⁴² ומתוך כך תמיד היו באים לגוף העבירות כמו שמצינו להם בנישואי נשים נוכריות בספר עזרא ובחילול שבת ובכמה דברים. ועתה בגלות בבל התחילו לעשות תקנות וגדרים לקדש עצמן במותר להם שלא ליגע באיסור תורה. וכבר הוציאוה מן התורה כמו שדרשו רז"ל: "ושמרתם את משמרת - עשו משמרת למשמרת".⁴³ ובאבות דרבי נתן פרק קמא פירשו: עשה סייג לדברך כדרך שהקב"ה עשה סייג לדבריו.⁴⁴

ויראה לי בביאור זה שהוא הזהיר להיות כל אדם שומר פתחי פיו לתת להם בל יכביד השומעים בהם. וכל שכן כשמדבר בדברי תורה, שלא ידבר בהם אלא בזמן הראוי בשיעור הראוי ובמקום הראוי לו ובדברים הראויים לו, אם מצדו אם מצד השומעים.⁴⁵ ובמשלי הערב אמרו על חכם אחד שהיה מאריך בדבריו יותר מדאי. ושאלו לו: מדוע אתה עובר הגבול להאריך כל כך? ואמר להם: כדי שיבינו הפתאים. אמרו לו: בעוד שיבינו הפתאים, המשכילים יקוצו. ואמרו: "כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו" - עניינו, כמו שהקב"ה נתן התורה והמצות והחוקים כפי מה שראוי לאדם לסבול לפי המונח בטבע, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, כן יהיו דברי האדם במידה במשקל ובמשורה וכל שכן בדברי תורה.⁴⁶

רבי בחי" בן אשר דברים פרק ד פסוק ב – לא להתחכם וגם לא לסור

"לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו". יזהיר שלא יתחכם האדם על המצות לומר: אוסיף על מה שצוה השם יתברך, ויחשוב כי התוספת הזו תהיה עבודה לשם יתברך, לכך אמר: לא תוסיפו, כי

(סייגים) כדי למלא את החורים בין באגוזים (המצוות מהתורה). ובימינו משתמשים במשל זה 'מאמנים' ומרצים על ניהול נכון של זמן ומשימות, ע"י תצוגה של צנצנת שלתוכה יש להכניס כסדר הזה: אבנים גדולות, בינוניות, קטנות וחול. ראו למשל [מצגת זו](#). שיטת בית הלל היא שאדרבא, הוספת סייגים וחומרות היא עצמה לפעמים, יוצרת חורים וחסרים בדין העיקרי. פעולת המחק היא עצמה גורמת לכך. ראו אגב כל הנושא בגמרא בבלי שבת קנ"ג ע"ב במשל אחר: "משל דרבי אליעזר, למה הדבר דומה - לקופה מלאה קישואין ודילועין, אדם נותן לתוכה חרדל - והיא מחזקת. משל דרבי יהושע, למה הדבר דומה - לעריבה מלאה דבש, נותן לתוכה רימונים ואגוזים - והיא מקיאה". עוד על גדושה ומחוקה, ראו הדף על [הגדושה את הסאה](#).

⁴⁰ בית הלל טוענים לעומת בית שמאי שתוספת סייגים וחומרות היא כמו להוסיף מים לחבית מלאה שמן, שהמים דוחקים את השמן (שצף על גבי המים) ושכר הוספת המים יוצא בהפסד השמן (ובבבלי הרימונים והאגוזים דוחקים את הדבש). ראו לשונה הקצרה של התוספתא כאן (שבת פרק א הלכה יז): "ר' אליעזר אומר: בו ביום גדשו סאה. ר' יהושע אומר: בו ביום מחקו סאה. שכל זמן שהמדה מלאה ואדם נותן לתוכה, לסוף מוציאה ממה שבתוכה". מעין האמירה "כל המוסיף - גורע". ראו מקור אמירה זו בגמרא סנהדרין כ"ט ע"א על דברי חוה לנחש שהקב"ה אמר לא לגעת בעץ הדעת טוב ורע. ובאשר למים הדוחקים את השמן, ראו המשל בשיר השירים רבה א ב, על דברי תורה וליצנות: "מה השמן הזה כוס מלא אינו מזרזף כשאר כל המשקים, כך דברי תורה אין מזרזפים בדברי ליצנות. מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים ויצאת כנגדה טיפה של שמן, כך אם נכנס דבר של תורה ללב יצא כנגדו דבר של ליצנות, נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה".

⁴¹ עד כדי שפיכות דמים הגיעו בגזירות ח"ח דבר שכולן באו מכוונה מן הסתם טובה של עשיית סייג לתורה. לא המים גברו על השמן ולא השמן על המים, אלא דם תלמידי בית רבן הוא שנשפך. הדימוי לעגל, אפשר שהוא דימוי כללי של יום קשה לישראל ואפשר שהוא תזכורת להרג האחים שהיה גם שם, כדברי משה הקשים שם ללוויים: "שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה ונהגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו" (שמות לב כז). שם על שעברו על דברי תורה, וכאן על עשיית סייג לתורה שסופה שפיכות דמים. ראו המקרה של משה לעיל (הערה 12) שאחד הסייגים שעשה הוא שבירת הלוחות, על מנת לא לחייב את בני ישראל. אולי גם זה קשר למעשה העגל, אבל בהפוך.

⁴² שכל האוסר את המותר, סופו להתיר את האסור והתורה אמרה: "לא תוסיפו ... ולא תגרעו" (דברים ד ב, יג א). ראו גם ספרא שמיני - מכילתא דמילואים (לח): "תורת אמת היתה בפיהו - שלא טימא את הטהור ולא טיהר את הטמא. ועוולה לא נמצא בשפתי - שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור". אבל עמידה על האמת המדויקת היא קשה, כפי שהוא ממשיך לבאר.

⁴³ האם הוא משבח את חכמי בבל או שאנחנו שומעים כאן גם עקיצה קלה של חכם פרובנסאלי כנגד תקנות בבל (גאונים) המרובות? למה כוונתו? עכ"פ, שים לב איך הוא מחלק את התוספות של חז"ל שלכאורה חורגות מציווי התורה: "לא תוסיפו" לשתי תקופות. כך או כך, הנה קבלנו מקור בתורה שעשתה סייג מהפסוק "משמרת למשמרת". ראו הערה 11 לעיל.

⁴⁴ ואנו הראינו שבאבות דרבי נתן ומקורות אחרים גם עשו סייג לסייגים. משפט אחרון זה יכול לשמש לפנינו ולאחורינו. כמשפט סוגר את הקטע הקודם, כפי שפיסקנו, או כמשפט פתיח לקטע הבא בו עובר המאירי לסייג מסוג אחר.

⁴⁵ וגם להכין היטב את הדרשה כפי שנדרש בשמות רבה מ א, פרשת כי תשא, על הפסוק: "אז ראה ויספרה, הכינה וגם חקרה".

⁴⁶ הרי לנו סייג הסייגים, לא להרבות גם בדברי תורה, לא בדפים וספרים רבים בכתב, ולא בדרשות ארוכות בעל פה. ועל צ'רציל מספרים שכששאלו אותו כמה זמן נמשכת הרצאה שלו, ענה: "שעתיים ועשר דקות. אם אני מכין שעתיים - אני מדבר עשר דקות, ואם אני מכין עשר דקות - אני מדבר שעתיים". ואין לנו אלא לקוות שגם דברינו בדף זה היו במשקל ובמשורה ולא הטלנו על הקורא לסבול אלא "כדרך המונח בטבע עליו".

התורה שלמה אינה צריכה תוספת ומגרעת, וכל המוסיף בה גורע.⁴⁷ ורז"ל דרשו (ספרי ראה פב) בתוספת זה: כגון ארבע טוטפות שבתפילין שיאמר: אוסיף עליהן אחד ויהיו חמש, ארבע מינין שבלולב, שיוסיף עליהם ויהיו חמשה, וכן בברכת כהנים שהן שלושה ויוסיף ויהיו ארבעה.⁴⁸ אבל מה שתקנו רז"ל והגדרים והסייגים שלהם אין זה נקרא תוספת, כי לא באו אלא לשמור את העיקר, כמו שעושים לכרם גדר סביב כדי שישתמר הכרם, וכענין שאמר: לך לך אמרין נזירא, סחור סחור, לכרמא לא תקרב. אדרבה, העובר על גדריהם ותקנותיהם עובר על לאו: (דברים יז יא) "דלא תסור מן הדבר", וכן צותה התורה: (ויקרא יח ל) "ושמרתם את משמרתי", ואמרו רז"ל: (יבמות כא א) עשו משמרת למשמרתי.⁴⁹

מחלקי המים ירושלים

מים אחרונים: המשולש עשו סייג לתורה – לא תסור – לא תוסיף, דורש דיון מיוחד וכל היודע דבר אודות מי שחקר וכתב דברים בנושא, אנא יודיענו. אנו שלחנו את דליינו לשאוב מים בשלושה נושאים אלה, כ"א בנפרד: עשו סייג לתורה כאן במיוחדים, לא תסור – ככל אשר יורוך בפרשת שופטים, ולא תוסיף בפרשת ראה (בכתובים). והדברים צריכים ליבון ובירור נוספים. ראו שוב דברי חזקיה בגמרא סנהדרין כט ע"א: "כל המוסיף – גורע", אך כנגדם בא מדרש קהלת רבה ג א ואומר: "הצדיקים מוסיפים עליו ואין גורעים ממנו".

⁴⁷ מה שראינו במאירי בקצרה, נאמר כאן בפה מלא. האם אין התנגשות ערכים בין עשיית סייג לתורה ובין איסור בל תוסיף? המאירי פתר את העניין כפי שפתר לעיל, בחלוקה לתקופות ושלבים. אבל רבי בחיי בן אשר הולך בדרך עקרונית יותר.

⁴⁸ התוספת או הסייג הגדול של חז"ל הוא עצם הדרשה והפירוש של ציווי התורה: "לא תוסיף". לא להוסיף במצווה עצמה, תוספת שמשנה את מהותה, תוספת שמשנה את העיקר. אבל כל מה שבא לגדור מסביב לעיקר ולשמור אותו, זה עניין אחר כפי שהוא מסביר והולך. ועדיין, נראה שדבריו: "כי התורה שלמה אינה צריכה תוספת ומגרעת" מעידים על רצון בסיסי ועקרוני שהתורה ציפתה לו, אלא שבני האדם לא עמדו בו.

⁴⁹ באנו לצלע השלישית: "לא תסור מכל אשר יורוך וכו'". ואם כך, אפשר שלא תסור סותר במהותו הפנימית את "לא תוסיף". כך או כך, נראה שהמשולש: לא תוסיף – עשו סייג לתורה – לא תסור מכל אשר יורוך, דורש עיון נוסף ומן הסתם דנו בו רבים וטובים וכל היודע דבר בעניין, אנא יחיש שמועתו הטובה אלינו. עד אז, ראו דברינו לא תוסיף ולא תגרע בפרשת ראה.